

mogli vzpostaviti postojanke. V tem času je tudi poskrbel za ureditev vojaškega pokopališča v Logu.

Oktober 1944 je bil premeščen nazaj k štabu polka kot predavatelj predmeta mala vojna (gverilsko bojevanje) ter januarja 1945 v vojaško šolo za protipartizanski boj. Konec vojne je dočakal v Avstriji in bil nato zaprt ter po petnajstih mesecih zapora ter sodne preiskave izpuščen. Pozneje je bil še dvakrat v sodnem postopku, a sta se tudi ta dva končala v njegovo korist.

Po vojni je bil ponovno politično aktiven v nacionalističnih strankah, sprva v Združenju neodvisnih, nato pa v svobodnjaški stranki. V 70. letih prejšnjega stoletja je še zadnjič obiskal Bovec. Umrli je leta 1985 in bil pokopan v Gradcu.

Kot je avtor zapisal, je bila izjemna življenjska zgodba Vogrina »prepolna preizkušenj in nasprotujočih si dejstev«. Prepričan nacist pred in po drugi svetovni vojni, je med samo vojno ostal v pozitivnem spominu med prebivalci kot tudi partizani. Preprečil je požige vasi, spodbudil poučevanje slovenščine v javni šoli ipd. Porochen je bil z Judinjo, nasprotoval nacistični politiki do Judov in tudi dosegel, da sta bila ona in njuna hčerka zaščiteni pred preganjanjem. Vseeno pa je bil in ostal »cesarju zvesti Nemec«.

Pričujoča knjiga je dober primer, kako so zgodovina oziroma osebe v njej večplastne, ne le črno-be-

le. Hkrati je knjiga, nastala na podlagi pričevanj, uradnih dokumentov in Vogrinovih spominov ter pisem, pomembna pri raziskovanju Posočja, kot tudi samega Bovca, v času druge svetovne vojne. Od avtorja bi pričakovali malo več podatkov o vpletenih enotah, a glede na to, da je v slovenskem (vojaškem) zgodovinospisju bolj malo takih publikacij, je pričujoča knjiga toliko bolj pomembna.

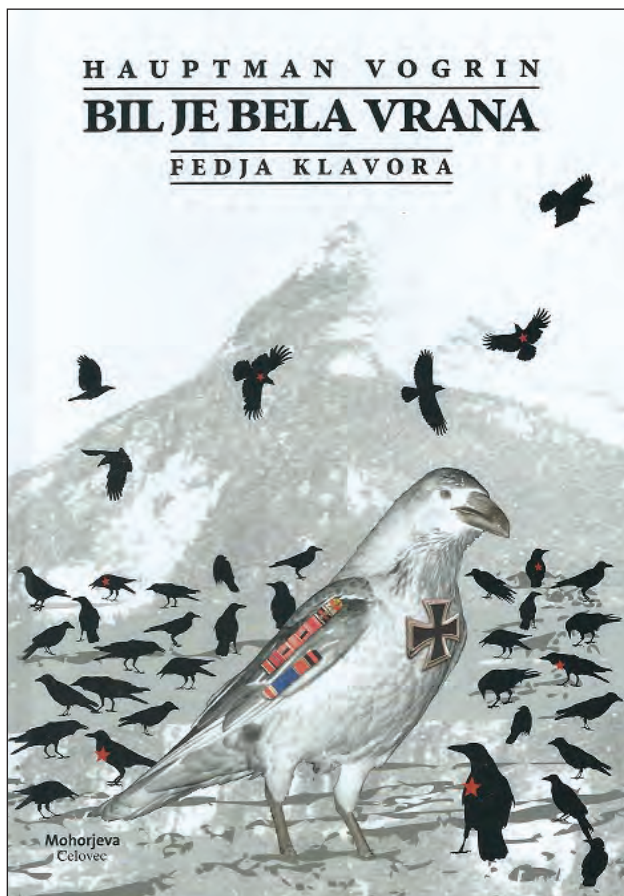
Klemen Kocjančič

Renato Podbersič:

JERUZALEM OB SOČI. JUDOVSKA SKUPNOST NA GORIŠKEM OD 1867 DO DANES. Ljubljana, Študijski center za narodno spravo; Gorica, Goriška Mohorjeva družba; Maribor, Center judovske kulturne dediščine Sinagoga, 2018, 510 strani.

Slovensko zgodovinospisje je v zadnjih letih posvetilo mnogo pozornosti tudi nekaterim raziskovalnim področjem, ki so bila doslej precej zapostavljena. Sem gotovo sodi tudi zgodovina Judov na Slovenskem, saj smo prav v zadnjih letih dobili pomembne študije o tej tematiki. Danes je tako že dobro raziskana predvsem judovska prisotnost v starejših obdobjih, pri čemer velja izpostaviti predvsem prispevek Klemna Jelinčiča Boete, Borisa Hajdinjaka, Janeza Premka in drugih. Z novejšo zgodovino Judov na Slovenskem pa so se md. ukvarjali Oto Luthar, Andrej Pančur, Marko Štepec, Marta Verginella in Marjan Toš. Nekakšno belo liso na področju raziskav zgodovine judovstva na Slovenskem je doslej predstavljal le še zahodni rob sedanjega slovenskega etničnega ozemlja. Monografija Renata Podbersiča o zgodovini judovstva na Goriškem zato predstavlja dobrodošlo dopolnitev raziskav povezanih z Judi in judovstvom na Slovenskem.

Monografija temelji na avtorjevem dolgoletnem ukvarjanju z različnimi vidiki zgodovine goriškega judovstva od 19. stoletja dalje. Ožje pa osnovo monografije predstavlja avtorjeva doktorska disertacija o judovski skupnosti na Goriškem med leti 1900 in 1950. Ne glede na to se obravnava obdobje ne omejuje le na čas 20. stoletja, temveč pravzaprav presega tudi leto 1867, ki je kot časovni mejnik navedeno v naslovu. *Jeruzalem ob Soči* bi lahko označili kar kot splošen pregled judovske prisotnosti na Goriškem od začetkov v srednjem veku do danes. Poleg tega je avtor kot uvod pripravil tudi sorazmerno obsežen pregled zgodovine judovstva od začetkov do tragične izkušnje holokavsta in nastanka moderne države Izrael, monografijo pa smiselno zaključuje razprava o judovskem pokopališču v Rožni dolini, ki predstavlja edinstven spomenik judovske kulturne dediščine v Sloveniji. Zelo dobrodošel je tudi osnovni slovarček nekaterih najpomembnejših

hebrejskih izrazov na koncu knjige. Delo poleg tega spremlja spremna študija Egon Pelikana, v kateri se pisec posveča predvsem značilnostim antisemitizma na Slovenskem.

Narativno *Jeruzalem ob Soči* linearno sledi zgodovini goriških Judov od njihovega prihoda na Goriško do druge polovice 20. stoletja. Metodološko predstavitev obdobja do sredine 19. stoletja temelji predvsem na sintetiziranju relevantne sekundarne literature, novejša obdobja pa je avtor temeljito obdelal tudi na podlagi dostopnih primarnih virov (časopisnega in arhivskega gradiva ter spominskih zapisov). Težišče študije torej vsekakor leži na obdobju po letu 1867, vendar je tudi predstavitev starejše judovske zgodovine na Goriškem sorazmerno obsežna, kar je povezano tudi z bogato mero podatkov o goriški judovski skupnosti. Že to dejstvo pa navsezadnje priča o pomembni vlogi, ki so jo goriški Judje odigrali v zgodovinskem razvoju te dežele. Katere glavne značilnosti judovske zgodovinske prisotnosti na Goriškem torej izpostavlja avtor?

Na prvem mestu je vsekakor treba omeniti stalnost judovske prisotnosti; za Jude na Goriškem je namreč značilna kontinuiteta naselitve od prihoda v srednjem veku do danes, v čemer se zgodovina goriškega judovstva bistveno razlikuje od večine drugih slovenskih zgodovinskih dežel, od koder so bili Judje izgnani v poznem 15. in 16. stoletju (z izjemo Prekmurja in istrskih mest pod beneško oblastjo). V Gorici so se prvi Judje pojavili morda že kmalu po njenem nastanku (mesto se prvič omenja v darovnici cesarja Otona III. leta 1001), prva ohranjena dokumentarna omemba judovske prisotnosti pa sega v leto 1288. Goriški Judi, ki so v začetku prebivali v mestnem predelu Cocevia neposredno pod goriškim gradom, so se, podobno kot ostale tedanje judovske skupnosti po evropskih mestih, večinoma preživljali s finančništvom in trgovino.

Druga stalnica goriške judovske izkušnje je nasilje in diskriminacija, ki so ga bili goriški Judje od samega začetka v večji ali manjši meri deležni s strani lokalnega okolja. Slednje je temeljilo na verskih predsodkih, pa tudi na ekonomski dejavnosti Judov, t. j. posojanju denarja z obrestmi. Posebno v 16. stoletju se je krepila nestrpnost do judovskega prebivalstva, ki se je bilo prisiljeno izseliti iz večine habsburških dežel. Ne glede na to so se Judje v Gorici ohranili. Cesar Ferdinand je sicer leta 1534 zapovedal izgon Judov iz vseh svojih dežel, podobni odloki pa so bili nato izdani še večkrat, a so goriški deželni stanovci uspešno zavlačevali in na cesarja naslavljali prošnje za spregled, saj so bili odvisni od sposojanja denarja pri mestnih Judih. V Gorici se je neprekinjena judovska prisotnost tako obdržala, a tudi tukajšnji Judje se niso mogli izogniti drugim ukrepom povezanim z naraščajočim nasiljem. Najdaljnosežnejši dogodek v tem procesu se je pripetil v drugi polovici 17. stoletja, ko so leta 1697 mestne oblasti vsem Judom odredile preselitev v geto na nezdravem področju blizu cerkve sv. Ivana, kjer se je nahajalo mestno kužno pokopališče. A ne glede na zatiranje

se je mestna judovska skupnost krepila, saj so se v Gorico selili tudi številni Judi z vzhoda in iz območja Beneške republike; leta 1756 je bila v getu tako zgrajena velika sinagoga. V getu je delovala tudi judovska šola, ki jo je vzdrževala in vodila judovska skupnost. Po poreklu je bila večina goriških Judov Aškenazov, torej Judov iz srednje in vzhodne Evrope, ki so se sporazumevali v jidišu, viri pa izpričujejo tudi številne tipične italijansko-judovske priimke (npr. Ascoli, Reggio in Senigaglia), medtem ko najdemo le tri priimke sefardskega izvora (Bolaffio, Caravaglio in Richetti).

Kot tretjo bistveno značilnost Podbersič izpostavlja velike spremembe, ki so pretresle goriško judovsko skupnost po obdobju razsvetljenstva. Na področju državne regulacije judovske skupnosti so reforme Jožefa II. prinesle precejšnjo mero liberalizacije; Judje so postali formalno enakovrni drugim prebivalcem monarhije, dobili so pravico do svobodnega opravljanja verskih obredov, ukvarjanja s poklici, prav tako jim ni bilo več treba nositi razločevalne obleke. Številni ukrepi cesarja Jožefa II. so bili sicer nato kasneje preklicani, dokončno pravno-formalno izenačenje judovskega prebivalstva z vsemi drugimi verskimi skupnostmi v habsburški monarhiji je bilo doseženo šele s t. i. decembrsko ustavo leta 1867. V Gorici je najočitnejši znak liberalizacije predstavljala ukinitvev goriškega geta v času Ilirskih provinc.

A spremembe niso zadevale le odnosa državnih oblasti oz. lokalnega okolja do Judov, temveč tudi samorazumevanje judovske skupnosti in njenega mesta v svetu. Temeljito so preoblikovale versko ter kulturno življenje in poklicno strukturo goriškega judovstva.. Spremenjene družbene razmere po francoski revoluciji namreč niso le odpirale številnih novih možnosti, temveč tudi terjale nove opredelitve. V tem kontekstu je tudi sorazmerno majhna judovska skupnost (pred začetkom prve svetovne vojne je v mestu živelo okrog 250 Judov) v Gorici odigrala pomembno vlogo, saj je prav iz nje izšlo več intelektualcev, čigar vpliv je segal daleč onkraj meja domačega mesta. Avtor ugotavlja, da predstavlja 19. stoletje enega od vrhuncev vpliva judovske skupnosti v Gorici ne le na gospodarskem, temveč tudi na kulturnem področju

Na verskem področju je judovsko življenje temeljito pretresel vzpon gibanja haskala oz. t. i. judovskega razsvetljenstva, ki si je prizadevalo za združitev judovstva in sočasnih idealov liberalizma in racionalizma. V tem kontekstu Podbersič izpostavlja predvsem goriškega rabina Izaka Samuela Reggia (1784–1855), enega od pomembnih predstavnikov tega gibanja, ki so ga imenovali tudi italijanski Moses Mendelssohn. Gibanje haskala je tesno povezano s pojavom tradicije reformiranega judovstva.

Spremembe na verskem področju so bile neločljivo povezane s potrebo po novi identitetni opredelitvi v času naraščajočega nacionalizma. Goriški Judje so se v tem oziru večinoma pridružili italijanskemu nacionalnemu gibanju. V tem oziru sta pomembna predstavnika goriškega judovstva jezikoslovec Graziadio Isaia Ascoli (1829–1907) in pisateljica ter časnika Carolina Coen Luzzatto (1837–1919). Ascoli, mednarodno pomemben strokovnjak za orientalske jezike, se je 1862 preselil v Milano, kjer je sprejel italijansko državljanstvo in dolgo poučeval na tamkajšnji univerzi. Ascoli je mdr. avtor toponima »Venezia Giulia« oz. Julijska Benečija, s katerim je želel izraziti zgodovinsko italijanski značaj Goriške. Ne glede na to se je zavzemal za miroljubne odnose med Slovenci in Italijani. V tem oziru se razlikuje od Caroline Luzzatto, ki je postala goreča italijanska iredentistka. V lokalni italijanski liberalno-nacionalistični stranki je delovalo tudi več drugih uglednih goriških Judov. Večinska italijansko-nacionalistična politična opredelitev je skupaj s tradicionalnimi verskimi in moralnimi predsodki v slovenskem taboru na Goriškem ustvarila zmes strupenega antisemitizma, ki je zaznamoval tako katoliški kot tudi liberalni tabor.

Iz povedanega je razumljivo, da je večina goriških Judov pozdravila priključitev mesta in celotne dežele Kraljevini Italiji po koncu prve svetovne vojne. Nekateri goriški Judje so aktivno sodelovali tudi v nastajajoči fašistični stranki. Uvedba rasnih zakonov (*Leggi per la difesa della razza*), ki jih je italijanski fašistični režim predvsem pod vplivom politične naslonitve na nacistično Nemčijo sprejemal od septembra 1938 dalje, je zato za goriške Jude predstavljala še dodaten šok. Namen zakonov je bil Jude izločiti iz javnega življenja in jih srednjeročno od-

straniti iz Italije. Pod vplivom protijudovske zakonodaje je že pred začetkom druge svetovne vojne iz Gorice v tujino emigriralo veliko Judov, številni pa so zapustili Gorico pred kapitulacijo Italije. Ob prihodu nemških oblasti v mesto je tako v njem živelo le še okrog 100 Judov; večino so nacistične oblasti novembra 1943 aretirale in decembra prepeljale v uničevalno taborišče Auschwitz, kjer sta osvoboditev dočakala le dva.

Holokavst predstavlja torej zadnjo in najpomembnejšo prelomnico v zgodovini goriške judovske skupnosti, saj ji je zadal skorajda smrtni udarec, od katerega si ni več opomogla. Po koncu druge svetovne vojne je v Gorici živelo le še 12 Judov. Judovska skupnost je ne glede na to obnovila svoje delovanje, zagon pa ji je v prvih povojnih letih dala tudi prisotnost večjega števila tu stacioniranih ameriških vojakov judovske vere. Jeseni 1945 je bila ponovno posvečena tudi goriška sinagoga. Po odhodu ameriške vojske je judovsko življenje v Gorici začela naglo nazadovati: leta 1969 je bila samostojna verska skupnost ukinjena in pridružena skupnosti v Trstu, v goriški sinagogi od tedaj potekajo le občasni verski obredi. V Gorici lahko torej danes govorimo le še o ostankih ostankov nekdanjega »Jeruzalema ob Soči«.

Monografija dr. Renata Podbersiča predstavlja temeljit pregled judovske prisotnosti na Goriškem od začetka do danes. Poudariti je potrebno, da avtor poleg daleč največje in najpomembnejše judovske skupnosti, t. j. tiste v deželnem glavnem mestu Gorici, obravnava tudi judovsko prisotnost v drugih krajih na Goriškem, in sicer v Gradišču ob Soči, Krminu, Tržiču in Ajdovščini, kar brez dvoma predstavlja dodano vrednost. V tem kontekstu velja posebno izpostaviti predstavitev judovske prisotnosti v Ajdovščini, kjer je judovska družina Bolaffio vzpostavila tesne odnose z lokalnim prebivalstvom. Omenjena študija primera nam vsekakor odpira dragocen vpogled v to tematiko.

Metodološko bi monografijo lahko označili kot klasično narativno delo, v katerem je avtor združil že dosežene zgodovinopisne ugotovitve z lastno analizo primarnih virov. Težišče raziskave je usmerjeno v zgodovino goriškega judovstva po začetku ustavne dobe v habsburški monarhiji, posebno podrobno pa je obdelan čas po začetku italijanske protijudovske zakonodaje ter izginotja večine goriških Judov v času nemške okupacije. Predstavitev zgodovine goriškega judovstva je hkrati ustrezno vpeta v širši zgodovinski kontekst, tako da lokalno-zgodovinska študija prinaša tudi pomemben prispevek k splošnemu poznavanju zgodovine judovstva na slovenskem ozemlju, zlasti v kontekstu vpliva modernizacijskih tokov na judovsko skupnost, tematike antisemitizma in raziskav holokavsta.

Kot pomanjkljivost bi lahko navedli dejstvo, da bi na nekaterih mestih študiji koristilo natančnejše uredniško delo. Nekatere ugotovitve se namreč brez prave potrebe tudi večkrat ponavljajo, nekajkrat tudi zgolj nekaj strani narazen, npr. o vzpostavitvi in ureditvi Operacijske cone Jadransko primorje na straneh 320 in 328. Prav

tako bi glede na obsežnost monografije bilo zelo dobrodošlo tudi stvarno kazalo. Čeprav je predstavitev zgodovine Judov na Goriškem večinoma ustrezno vpeta v širši zgodovinski koncept, bi bila posebno za nestrokovnega bralca koristna še podrobnejša predstavitev nekaterih obravnavanih fenomenov, npr. značilnosti judovskega gibanja haskala oz. reformiranega judovstva. Čeprav je gibanje močno zaznamovala judovsko življenje v Goriči, sta pojma zgolj rudimentarno predstavljena.

Jeruzalem ob Soči predstavlja doslej daleč najobsežnejše delo o judovstvu na Goriškem v slovenskem jeziku. Spričo sintetične združitve dosedanjih zgodovinskih raziskav in analize novih primarnih virov bo delo brez dvoma postalo ena od referenčnih točk za vse nadaljnje raziskave te tematike. Poleg tega sem prepričan, da bo monografija Podbersiča zaradi svoje narativne strukture ter berljivega sloga našla pot tudi izven okvirov zgodovinske stroke ter tako pripomogla k širšemu zavedanju o tem danes mnogo premalo poznanem vidiku goriške zgodovine.

Matic Batič

Vlasta Kučič (ur.):

TRANSKULTURALITÄT IM MEHRSPRACHIGEN DIALOG / TRANSCULTURAL COMMUNICATION IN MULTILINGUAL DIALOGUE. Hamburg, Verlag Dr. Kovač, zbirka *Translatologie: Studien zur Übersetzungswissenschaft*, zv. 17, 2018, 386 strani.

Čas, v katerem živimo, sodobno družbo postavlja pred številne izzive. Zaradi migracij in spremenjenih gospodarsko-političnih razmerij v svetu se soočamo z vprašanji solidarnosti, strpnosti, integracije, večkulturnosti in večjezičnosti. Čeprav danes običajno domnevamo, da svet postaja »globalna vas«, torej da smo vedno bolj uniformni, pojem transkulturnosti pod vprašaj postavlja takšen način razmišljanja, saj prav procesi globalizacije in transkulturnosti obsegajo »veliko raznolikost diferenciacije«, kot je leta 2001 v svojem razmišljanju o spremenjeni obliki kultur v današnjem svetu zapisal nemški filozof Wolfgang Welsch (*Filozofski vestnik* 22 (2001), 59–86). Nadalje meni, da že »pojem transkulturnosti napeljuje na novo pojmovanje kulture, ki se razlikuje od klasičnih monokultur ter od sodobnejših pojmovanj interkulturnosti in multikulturnosti«. Tradicionalni opis kultur, ki so jasno zamejene, torej kultur kot otokov ali sfer, tako Welsch, je deskriptivno napačen, saj »kulture danes notranje označuje pluralizacija identitet, zunanje pa preseganje meja lastnih okvirov«. Transkulturnost pomeni, da imajo kulture sposobnost povezovanja in prehajanja, hkrati pa se morajo izogibati nevarnosti homogenizacije in uniformizacije, saj se le tako kulturna raznolikost lahko

pokaže na nov način, in sicer kot transkulturna mešanica. Srečevanje različnih jezikov in kultur v vsakdanjem življenju torej ni izjema, temveč stvarnost, gre za sovplivanje in prepletanja kultur. V takšnem okolju, ki je značilno za sodobni svet, so ravno prevajalke in prevajalci, tolmačke in tolmači tisti, ki v družbi vzpostavljajo in gradijo mostove; z njihovo pomočjo lahko premostimo ovire, pa ne le jezikovne, temveč tudi kulturne ter dojamemo in razumemo različne načine razmišljanja in načina življenja. Njihovi vlogi v komunikacijskih procesih, izobraževanju medkulturnih posrednikov, globalizaciji in transkulturnosti ter pomenu književnega prevajanja pri vzpostavljanju medkulturnega dialoga je namenjena monografija z naslovom *Transkulturalität im mehrsprachigen Dialog / Transcultural Communication in Multilingual Dialogue*, ki je pred kratkim izšla v pri ugledni nemški založbi strokovnih in znanstvenih publikacij Dr. Kovač iz Hamburga.

Monografijo je uredila Vlasta Kučič, prevodoslovka z Univerze v Mariboru, knjiga pa je sedemnajsta v nizu del s prevodoslovno in medkulturno tematiko, ki so izšla v prevodoslovni zbirki *TRANSLATOLOGIE*. Delo prinaša najnovejša spoznanja in izsledke s področja transkulturnosti in večjezičnega dialoga, avtorice in avtorji, ki se ukvarjajo s prevodoslovjem ali pa

